

Nr 16 (9)

STUDENT NIEPEŁNOSPRAWNY
Szkice i Rozprawy

2016

Leszek Ploch

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Humanistyczny

Stymulowanie pozytywnego nastawienia życiowego starszych osób z niepełnosprawnością poprzez aktywizację twórczą

**Stimulating positive attitude toward life in disabled
senior citizens through creative stimulation**

Streszczenie: W artykule zwrócono uwagę na istotę stymulowania pozytywnego nastawienia starszych osób z niepełnosprawnością poprzez aktywność artystyczną w warunkach sprawowanej opieki instytucjonalnej na przykładzie charakterystyki 90 badanych przypadków (45 aktywnych twórczo oraz 45 nieaktywnych twórczo). Analiza obejmuje psychospołeczne aspekty włączania do aktywności twórczej osób starszych z niepełnosprawnością, jak również właściwości ich funkcjonowania w warunkach instytucjonalnej pomocy (m.in. typy aktywizacji twórczej, grupy możliwości zadań poznawczych, uwarunkowania średniej profilu sposobów radzenia sobie grupy starszych osób z niepełnosprawnością aktywnych twórczo i grupy bierniej w różnych sytuacjach życiowych). W rezultacie przeprowadzonych analiz otrzymano charakterystykę wybranego zestawu cech osobowości ułatwiających ujawnianie się ożywienia życiowego oraz pozytywnego nastawienia badanych. Wymiarem osobowości, który zgodnie z oczekiwaniami sformułowanymi w pytaniach okazał się pozostawać w związku z twórczością przejawianą przez osoby badane oraz dającym się odnotować uznaniem otoczenia, jest sumienność.

Słowa kluczowe: starsza osoba z niepełnosprawnością, stymulowanie, ożywienie życiowe, emocje, cechy osobowości

Abstract: The paper focuses on the essence of stimulating positive attitudes in the disabled elderly through artistic activity in the environment of institutional care as exemplified by a characterisation of 90 investigated cases (45 creatively active ones and 45 creatively inactive ones). The analysis involves the psychosocial aspects of inclusion of the disabled elderly in creative activity as well as aspects of their functioning in the environment of institutional assistance (including types of creative activation, groups of possibilities of cognitive tasks, determinants of the average of the profile of manners in which a creatively active group of the disabled elderly and a passive group deals with different situations in their lives). The carried out analyses resulted in a characterization of a selected set of per-

sonality traits which facilitate revealing a revival of vital and positive attitudes in the investigated individuals. The personality dimension which, according to the expectations formulated in the working hypotheses, appeared to remain in connection with the creativity revealed by the elderly disabled and a noticeable recognition of the environment.

Keywords: the disabled elderly, emotions, personality traits, stimulating, vital revival

Wokół zagadnienia aktywności twórczej

Uważna analiza twierdzenia, że pozytywne nastawienie życiowe człowieka prowadzi do odkrywania przez niego wciąż nowych elementów treści nadaje sens życiu oraz akceptowanych jako ważnych, potrzebnych, użytecznych, decydujących o kierunku biegu dalszego indywidualnego funkcjonowania jednostki bądź określonej grupy w pewnym czasie, pozwala wnioskować, że wszelka podejmowana aktywność o charakterze twórczym ma szansę pozostawiania trwałym i obiektywnie istniejącym atrybutem w splocie oddziaływań zewnętrznych i wewnętrznych jednostki. Utwierdzając się w tym przekonaniu, można uznać, że twórcza aktywizacja człowieka stanowi wynik cech przypisywanych określonym wytworom w wyniku zarówno analiz, jak też sugestii lub wnioskowania o innych cechach na podstawie jednej. W takim ujęciu proces aktywności twórczej, kojarzony jako efekt wzbogacony o elementy nowości, oryginalności czy generatywności, zawsze może posiadać określone aspekty pewnej względności, a sama aktywność może warunkować określone trudności w jej identyfikacji. Szczególnie można dostrzec to na przykładzie dokonywania oceny kategorii związanej z nowością, zwłaszcza kiedy dotyczy ona aktywności twórczej osób starszych z niepełnosprawnością, ponieważ nowość, oryginalność, zjawiskowość wydają się być względne już choćby z tytułu okazywanej trudności w jej percepcji i zrozumieniu.

W tym świetle można uznać, że w dokonywanej ocenie dotyczącej elementów oryginalności, nowości w aktywności twórczej starszych osób z niepełnosprawnością istotę stanowić będzie jej indywidualny punkt widzenia, a zatem można zrezygnować z poszukiwania sensu, uzasadniania konieczności oraz podawania w wątpliwość wszelkich aktów podejmowania pracy twórczej wśród tych osób i ich

wyników. W istocie najważniejsze mają tu pozostać w harmonii procesy psychiczne i stan osobowości tych jednostek, rozwijanie ich potencjału twórczego, własna aktywność twórcza, a nie to, czy skutki owej działalności wnoszą coś oryginalnego dla otoczenia. Z tego powodu wszelkie postępowanie aktywizujące już na etapie planowania i organizacji winno zakładać, że owa aktywność, a wraz z nią działania stymulujące indywidualne pozytywne nastawienie życiowe winny zajmować właściwe, praktyczne miejsce i być uznawane jako priorytetowe [Dobrołowicz W., Karwowski M., 2002; Nęcka E., 2005; Ploch L., 2014a; Popek S., 2004].

W kontynuacji rozważań warto wyjść z założenia, że każda jednostka posiada predyspozycje do pracy twórczej, jednak może się to wyrażać w niejednakowym stopniu, sile poczynionego wysiłku, stopnia jakości udziału, poziomu zaangażowania, uwolnionych i usprawnionych uzdolnień oraz talentu, zasobu doświadczeń artystycznych i życiowych, umiejętności obserwacji otoczenia, oceny zjawisk, zachowań, sytuacji, sprawności oraz częstotliwości dokonywania skojarzeń, porównań i analizy jako niezbędnych uwarunkowań na drodze samostanowienia twórczego. W kontekście aktywizacji twórczej podejmowanej przez starsze osoby z niepełnosprawnością najistotniejsze wydaje się być postrzeganie twórczości jako zespołu czynników osobowych, tj. ekspresji, procesów poznawczych, reakcji psychicznych oraz cech indywidualnych, a te mogą mieć zawsze swoje wymierne korzyści przede wszystkim zarówno natury motywacyjno-aktywizującej i terapeutyczno-adaptacyjnej, jak też usprawniającej i relaksacyjnej. Należy przyjąć w rezultacie, iż wszelka aktywizacja o charakterze twórczym w obszarze funkcjonowania tych starszych osób powinna posiadać wybrany, preferowany, dominujący czynnik powszechnie występujący (rozwinęty i utrwalony na indywidualnym poziomie u poszczególnych jednostek), a ten w codziennych zintegrowanych zadaniach celowych oraz oryginalnie konstruowanych działaniach stymulujących, w tym szczególnym procesie będzie skutecznie wspomagać kondycję twórczą, a także stymulować pozytywne indywidualne ogólne nastawienie życiowe [Materska M., Tyszką T., 1992; Ploch L., 2014a, s. 16-36].

Fakt występowania skrajnego ograniczania swobody w samodzielnym funkcjonowaniu w środowisku własnym z tytułu posiadania statusu starszej osoby z niepełnosprawnością, który istotnie niweczy wielokrotnie poziom skuteczności sprawowanej opieki socjalno-bytowej, budzi w środowisku naukowym i społecznym uzasadnione oraz dobrze umotywowane wątpliwości. Z tego względu wszelkie próby przeciwstawiania się otoczenia najbliższego, rodziny, a także podejmowana przez nich walka z tego rodzaju zjawiskami negatywnej praktyki mają społeczne poparcie, nabierają przy tym coraz szerszego rozmachu i intensywności. Z relacji badaczy oraz praktyków wynika, że pobyt starszych osób z niepełnosprawnością w warunkach wsparcia dziennego lub całodobowego, często nie tylko nie przyczynia się do ich stabilizacji w poczuciu bezpieczeństwa oraz wzrostu poziomu motywacji do pozytywnego nastawienia do życia, ale stanowi przyczynę ujawniania się dyskomfortu psychicznego, rozczarowania, apatii i nieślabnącej potrzeby izolowania się od otoczenia. Jak z reguły bywa, na drogę uzależnienia opieki od osób drugih (instytucji) przywiodło ich przede wszystkim rozczarowanie z tytułu utraty najbliższych, odrzucenie przez ukochane otoczenie, konsekwencje skutków niepełnosprawności oraz oznaki braku akceptacji i tolerancji dla nieodwracalnej sytuacji znajdowania się w wieku starszym. Owa przymuszona różnymi uwarunkowaniami izolacja powoduje stan szoku, który bardzo często sprzyja pełnemu zamknięciu się w sobie, ucieczce od środowiska, buntom, niechęci współlistnienia i współżycia w grupie. W tych okolicznościach, w ich codziennym życiu zacieśnia się skrajnie prawdopodobieństwo wygospodarowania miejsca na ujawnienie potrzeby aktywnego udziału w kulturze i sztuce, co prowadzi zwykle do jeszcze bardziej pogłębiającego się wyjałowienia podstawy istoty dalszej spokojnej i pogodnej egzystencji [Frysztański K., Piątek K., 2002; Kazaczuk L., 1995; Kanios A., 2014; Kantowicz E., 2013; Piorunek M., 2014; Sawicka K., 1999; Wojciechowska-Charlak B., 2002; Trafiański E., Kieszowska A., Solecka-Zuber R., 2004; Tarkowska E., 1994].

Powszechnie uznaje się na pozór, że niezupełnie na miejscu jest doszukiwanie się związku kultury, a w tym także aktywności twórczej

z działaniami socjalnymi, udzielaną pomocą, terapią i wsparciem materialnym w aspekcie możliwości poprawy jakości funkcjonowania na co dzień starszych osób z niepełnosprawnością. Te być może odmienne biegunowo aspekty ludzkiej egzystencji z jednej strony wyznaczone są przez wartości estetyczne, etyczno-moralne, ważne nabyte kompetencje w obszarze radzenia sobie i samodzielnego funkcjonowania oraz zakres kompetencji społecznych, aktualnie reprezentowany poziom własnej ekspresji i adekwatności percepcji otoczenia najbliższego, indywidualny bagaż osiągnięć, pragmatyzm oraz stan wewnętrznej harmonii, z drugiej zaś przez stan poczucia zbliżającej się nieubłaganej śmierci, dającej się dostrzec izolacji otoczenia, występowanie rosnących ograniczeń ruchowo-fizycznych, ogólnej apatii życia i narastającego lęku przed nieznanym oraz zamęt organizacji otoczenia wspomagającego [Ploch L., 2014b]. Pomimo wszystko, choć nadal w niewielu przypadkach w skali kraju fala optymistycznego podchodzenia do procesu stymulowania aktywności twórczej starszych osób z niepełnosprawnością odnajduje swoje miejsce, w praktyce można odnotować przypadki podejmowania różnych cennych inicjatyw wyzwalania ich aktywności w ramach dostępnych form sprawowania instytucjonalnej opieki i wsparcia. Ci inicjatorzy wyszli ze słusznego założenia, iż owa aktywność wśród tych osób może stać się środkiem do wzrostu wewnętrzniego przekonania o potrzebie samorozwoju, kontynuacji poszukiwań źródeł kreatywności, utrzymania dbałości w zachowaniu pozytywnego nastawienia do życia w inicjacji różnorodności inicjatyw wzbogacania treści życia dnia codziennego, selektywnego odbioru bodźców kojarzonych z bezpieczeństwem, empatią, szacunkiem, tolerancją i akceptacją. W specjalnie dobieranych działaniach inicjatywnych ci animatorzy sztuki spodziewają się, iż określone dyspozycje starszej osoby z niepełnosprawnością, np. jej wrażliwość, wyobraźnia, talent, zdolności, umiejętności – do najbardziej wysublimowanego osobistego reagowania na bodźce świata zewnętrznego – w sposób naturalny i wyjątkowy będą miały sposobność się rozwijać, ujawniać, uzewnętrzniać.

Opierając się na tym założeniu należy przyjąć, iż wszelka aktywność twórcza starszych osób z niepełnosprawnością, niezależnie od

miejsca prowadzonej aktywizacji, winna opierać się na wzorze indywidualnego, swobodnego i niczym nieskrępowanego doświadczania udziału własnego jako uświadomionego osobiście celu. Tak postępować się powinno nie tylko z powodu jej atrakcyjności, dowolności form udziału, swobody wymyślności i innowacyjności działań, zakresu możliwości intensywności stosowania i wykorzystywania praktycznego, ale także z samego faktu doznawania osobistej satysfakcji dopuszczonej szansy z tym związanej, które w następstwie przyczyniać się powinny do oczekiwanego odkrywania osobistej potrzeby podmiotowego kontaktu ze sztuką. Treść tego rodzaju działań powinna pochodzić w pierwszej kolejności ze zbioru związku osobistych doświadczeń, symboliki posiadającej w przeszłości pozytywne znaczenie z tytułu ówczesnie spełnianej ważnej roli, np. społecznej, zawodowej lub też niezwykłości wydarzeń rodzinnych umiejscowionych w pamięci, a obecnie traktowanych jako istotnych w biegu historii życia [Ploch L., 2014b].

Warto w toku systematycznego utwierdzania sukcesu pracy aktywizującej twórczo wykorzystać możliwość odwoływania się do wspomnień, zapamiętanych tradycji rodzinnych oraz wykorzystywania ulubionych przedmiotów, zapachów i smaków z dzieciństwa, młodości, okresu pozyskiwania awansów zawodowych i społecznych. W konsekwencji najistotniejszym elementem w całym etapie aktywizacji twórczej stawać się powinien fakt, że każda starsza osoba stopniowo wzmacnia i kontynuuje centralną rolę w biegu własnego rozwoju, jest inspiratorem pomysłów na drodze osobistego wyboru działań autorskich, a jeśli to możliwe, także i innych. Może być także ich sprawcą, a jednocześnie coraz wyraźniej podlegać procesowi uświadomienia celowości wkładanego wysiłku w produkt końcowy. Dzięki zapewnieniu możliwości wyboru różnych odmiennych wariantów aktywizacji, ma szansę stawania się też bardziej świadomą wkładu pracy innych (pomocy), tj. osób indywidualnych z otoczenia w ich strukturze działań twórczych. Ma też możliwość praktycznego wzmacniania własnej motywacji i zaangażowania zgodnie z indywidualnymi możliwościami psychofizycznymi (tabela 1).

Tabela 1. Zróżnicowanie dwóch typów aktywizacji osób starszych

Aktywizacja tradycyjna	Aktywizacja oparta na budowaniu kompetencji i motywacji
Podstawą aktywizacji jest kontynuacja działań związanych z samoobsługą oraz zachowaniem dyscypliny higieny osobistej	Praktyczne sytuacje najbliższe są podstawą aktywizacji twórczej
Aktywizacja ogranicza się do określonych, wyznaczonych pomieszczeń oraz otoczenia najbliższego osoby starszej	W centrum zainteresowania znajduje się proces twórczy i wszystkie komponenty ułatwiające jej aktywizację
Kierunek oraz rodzaj aktywności twórczej narzuca opiekun, rodzina, otoczenie	Kierunek oraz rodzaj aktywności twórczej nadają potrzeby indywidualne osoby starszej
Pracownicy socjalni (animator zajęć kulturalno-rozrywkowych) narzuca formy aktywności	Pracownik socjalny – animator pełni rolę przewodnika w procesie aktywizacji twórczej
Uczestnicy zajęć są pasywni w zdobywaniu nowych doświadczenia i kreatywności własnej	Uczestnicy sami określają dynamikę swojej aktywności, są odpowiedzialni za nią; decydują o sposobie i formach własnej aktywności twórczej oraz zdobywania umiejętności i doświadczenia w toku działań kreatywnych
Charakter zajęć oraz tematyka zależna od prowadzącego oraz ukierunkowana na konkretne działania (najczęściej monotonne, o charakterze działań manualnych)	Charakter zajęć interdyscyplinarny i niezależny od przygotowania prowadzącego; treści skupione przede wszystkim na spełnieniu potrzeb, ukierunkowane na nastawienia i upodobania uczestników aktywności twórczej
Odrębne, nie zawsze spójnie wewnętrznie moduły poświęcone utrwalaniu, odkrywaniu i angażowaniu indywidualnych umiejętności, zdolności, talentu uczestników	Wykorzystywane są w pierwszej kolejności umiejętności ogólne i dobrze usprawnione, angażujące cały ich wachlarz oraz rozbudzające motywację rozwijania talentów i zamiłowań
Ocenę oraz obserwację aktywności prowadzi pracownik socjalny	Działania aktywizujące nastawione na autorefleksję oraz samoocenę i autotestowanie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Brągiel J., Badora S. (red.), *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, Opole: Uniwersytet Opolski, 2005.

Jak podkreślają teoretycy zagadnienia, doświadczanie jest złożonym procesem psychicznym, organizowanym przez struktury psychiczne, nabywane i doskonalone także w aktywności twórczej [Trzebińska E., 1998]. W poszukiwaniu źródeł niezaprzeczalnych walorów doświadczania sztuki nie sposób pominąć zatem jej wielorakich funkcji sprzyjających poprawie egzystencji indywidualnych działań twórczych oraz jakości życia starszej osoby. Wśród najczęściej wymienianych rodzajów funkcji sztuki wymienia się: funkcję magiczną (jako najbardziej pierwotną); funkcję użytkową (odznacza się zastosowaniami praktycznymi dzieł sztuki); funkcję kultową (przejawia się w przedmiotach w związku z rytuałami); funkcję religijną (sakralną – związaną z funkcją kultową); funkcję symboliczną (bogaty system symboliczny sztuki); funkcję estetyczną (dzieła ozdobne, sztuki piękne); funkcję ekspresyjną (pozwala wyrażać swoje ja); funkcję dydaktyczną (oswajanie z wszelką odmiennością); funkcję komunikacyjną (poznawcza – dzieła przekazuja komunikaty); funkcję społeczną (historyczne, społeczne, rytualne budujące tożsamość społeczną); funkcję ludyczną (służy rozrywce, odpoczynkowi, zabawie); funkcję psychoterapeutyczną (twórcze działanie człowieka odwołujące się do uczuć i intelektu); funkcję katartyczno-kompensacyjną (oddziaływanie pomagające odzyskać równowagę psychiczną) [Borowicz A., Józwiak A., Kostka J., 2010; Dziemidok B., 1992; Florczykiewicz J., 2010; Gąsienica-Szostak A., 2003; Góralski A., 2003; Knapik M., Sacher W.A., 2004; Konieczna E.J., 2007; Marten Z., 2012; Potocka M., 2007; Rottermund J., Nowotny J., 2014; Stasiakiewicz M., 1999; Szmidt K.J., 2005].

W efekcie wspomnianych wielorakich funkcji aktywności twórczej, a tym samym uwzględniając istotę zaznaczania ich korzystnych aspektów dla stymulowania stanu polepszania sytuacji psychicznej oraz poziomu nastawienia życiowego poprzez udział w różnych propozycjach starszych osób z niepełnosprawnością, warto zaproponować animatorom podejmowanie takich działań, które pozwalałyby na aktualnym poziomie zastanych warunków wykorzystać metody alternatywne. Te właśnie z dużym prawdopodobieństwem spełniać mogłyby istotnie ważną rolę dla realizacji potrzeby włączania do biegu

inicjowanych czynności, a tym samym utrwalania zakresu spektrum kompetencji twórczych. Aby pomóc tym osobom, warto w pierwszej kolejności rozpoznać, które kompetencje mogłyby opanować na poziomie dla siebie dostępnym. Należałoby jednocześnie uwzględnić konieczność rozproszenia strategii rozwoju tych kompetencji na wszystkie możliwe obszary życia, w tym życiowo-społeczny, towarzyski, kulturalny, estetyczno-wyobraźniowy, praktycznie ułatwiający orientację w bliskiej przestrzeni codziennego funkcjonowania, samodzielne go radzenia sobie w zastanych warunkach, sytuacjach i okolicznościach. Można uznać w efekcie, że przed inicjatorami animacji twórczej rysują się przede wszystkim co najmniej dwie grupy możliwości zadań poznawczych, tj. rozpoznanie podstawowe oraz działania stosowane (tabela 2).

Jak podkreśla grono praktyków animacji kultury, sztuka może spełniać funkcję katartryczno-kompensującą, ponieważ potrafi efektywnie zaspokajać takie potrzeby jednostki, których zaspokojenie staje się warunkiem jej równowagi wewnętrznej oraz dobrego samopoczucia. Wśród wielu potrzeb zwraca się uwagę na takie, jak: potrzeba pragnienia, chęci, odczuwania uczuć, samorealizacji, uznania, przynależności, bezpieczeństwa (ochrony, dążenia do bezpieczeństwa, zapewnienia dochodów), potrzeby niższego rzędu (biologiczne, przetrwania, pożywienia, wypoczynku, snu), potrzeba rekreacji, psychicznie aktywnego wypoczynku, rozrywki, wyładowania nadmiaru emocji, potrzeba zapomnienia o codziennych troskach i kłopotach rzeczywistości i ucieczki w świat fantazji, marzeń, wspomnień, potrzeba wzbogacania własnego istnienia, potrzeba doznania równoczesnych wrażeń zmysłowych i emocji, potrzeba aktywizowania i ćwiczenia różnorodnych władz psychicznych, potrzeba pełnej ekspresji osobowości (np. ekspresji emocji, niejasnych pragnień i impulsów), potrzeba percepcji i kreacji osobistych wartości [Bilikiewicz T., 1989; Kowal A., 2004; Masłowski A., 2001; Pałuba M., 1997; Szulc W., 1997, 2012].

Tabela 2. Grupy możliwości zadań poznawczych

Rozpoznanie podstawowe	Działanie stosowane
Specyfika procesu starzenia się (zmiany o charakterze fizycznym, psychicznym, motywacji psychoruchowej aktywności)	Systematyczna praca wykorzystująca elementy arteterapii w procesie zmian związanych ze zmianami fizycznymi i psychicznymi
Diagnoza czynników sprzyjających wrażliwości w okresie starzenia się oraz zmian indywidualnych wynikających z tego stanu	Organizacja aktywności twórczej w sytuacjach życiowych eliminujących poczucie skrępowania, wstydu, niedocenienia, bagatelizowania
Rozpoznanie sytuacji życiowej, a wraz z nią możliwości utrwalania kondycji pracy twórczej, rozwoju kreatywności	Utrwalanie optymistycznej kondycji udziału w działaniach twórczych w bezpośrednim związku z trudami życia na co dzień
Rozpoznanie stanu potrzeb o charakterze artystycznym, twórczym, odtwórczym	Upowszechnianie efektów działań twórczych w środowisku najbliższym oraz poza gronem własnym – promocja w warunkach możliwie dostępnych regionalnych obiektach kultury i sztuki
Diagnoza uwarunkowań ograniczających swobodę aktywności twórczej (uwarunkowania o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym)	Zapewnienie stałego cyklu – zespołu działań ożywiania życiowego, przywracania w kondycji aktywności twórczej, kreatywności
Rozpoznanie możliwości opracowania optymalnych metod, form oraz środków aktywizacji twórczej i odtwórczej	Wnikliwa indywidualizacja postępowania terapeutycznego, usprawniającego, wyrównującego niedobory, kompensacyjnego, adaptacyjnego
Diagnoza indywidualnych umiejętności, sprawności, talentów i zamiłowań	Roztoczenie bezpośredniej opieki i postępowania pedagogicznego w zakresie utrwalania konkretnych talentów, uzdolnień, zamiłowań
Rozpoznanie i waloryzacja aktywności twórczej w warunkach samorozwoju, dociekania, poszukiwań, doświadczeń, kreatywności własnej	Umożliwienie praktycznej platformy w aktywności twórczej poprzez stawianie wciąż nowych i oryginalnych zadań artystycznych, innowacyjnych, nowatorskich, jako źródła wspomagającego eliminacji tendencji do ujawniania się stanów apatii, wycofania, oczekiwania na śmierć

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: Brągiel J., Badora S. (red.), *Formy opieki, wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, Opole: Uniwersytet Opolski, 2005; Knapik M., Sacher W.A. (red.), *Sztuka w edukacji i terapii*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2004; Konieczna E.J., *Arteterapia w teorii i praktyce*, Kraków: Oficyna Wydawnicza, 2007; Marten Z., *Psychologiczne aspekty w rehabilitacji osób niepełnosprawnych*, Cieszyn: Wydawnictwo ARKA, 2012.

Niezależnie od stanu wyników obiektywnej analizy sytuacji w obszarze możliwości rzeczywistego udziału twórczego starszych osób z niepełnosprawnością należy przyjąć, iż wszelkie inwestycje w ich rozwój duchowy stanowią niezbędny warunek w procesie osiągania wielostronnego ubogacania osobowości, stabilnego i zrównoważonego wzrostu efektywności działań profilaktyczno-mobilizujących twórczo, utrwalania kompetencji artystycznych, stałego wznoszenia się oraz osiągania szczęścia, utwierdzania w prawie do aktywnego włączania do życia twórczego, czynienia dobra i to na poziomie wielowartościowym. Starsza osoba z niepełnosprawnością, niezależnie od wieku metrykalnego oraz możliwości własnych nadal pozostaje autonomicznym podmiotem, który działając, rozwijając się, tworząc, wzbogacając twórczo, musi mieć wpływ zarówno na otoczenie, jak i na bieg przemian w każdym zakresie – szczególnie tych, które ich osobiście dotyczy [Ploch L., 2014b, s. 20].

Założenia i organizacja badań własnych

Jako nadrzędny cel podjętych badań obrano rozpoznanie i określenie uwarunkowań mających wpływ na stymulację pozytywnego nastawienia życiowego starszych osób z niepełnosprawnością w kontekście organizowanej aktywności twórczej, sprzyjającej uzyskiwaniu przez nich pozytywnego ożywienia. Tak sformułowany cel z korzyścią odnosi się raczej do perspektywy polepszenia zakresu oddziaływań praktycznych i wdrożeniowych (w ramach życia społecznego starszych osób z niepełnosprawnością) aniżeli do weryfikacji założeń teoretycznych. W efekcie, jako cel poznawczy przyjęto rozpoznanie i określenie podstawowych uwarunkowań stymulowania pozytywnego nastawienia życiowego starszych osób z niepełnosprawnością intelektualną na przykładzie mieszkańców domu pomocy społecznej w ich subiektywnej opinii. Jako cel praktyczny – określenie determinantów udziału w aktywności twórczej starszych osób z niepełnosprawnością intelektualną i na ich podstawie podjęcie próby zaproponowania pod-

stawowych form aktywizacji twórczej ukierunkowanej na symulację ich pozytywnego ogólnego nastawienia życiowego.

Podstawowy problem badawczy sformułowano następująco: jakie korzystne uwarunkowania można wyodrębnić w strategii stymulowania pozytywnego nastawienia życiowego starszych osób z niepełnosprawnością intelektualną. W ten sposób sformułowany problem ogólny został uszczegółowiony za pomocą czterech pytań: (1) które podstawowe czynniki osobowości u starszych osób z niepełnosprawnością mogą wyróżniać ich jako aktywnych w porównaniu z osobami nieaktywnymi twórczo? (2) które w samoocenie własnej czynniki osobowości dla podejmowania działań twórczych dostrzegają? (3) które z emocji dominują u osób aktywnych twórczo w porównaniu z osobami nieaktywnymi? (4) które z czynników zewnętrznych w opinii respondentów mają wpływ na ograniczenia poziomu aktywności twórczej, a tym samym poprawężywienia życiowego?

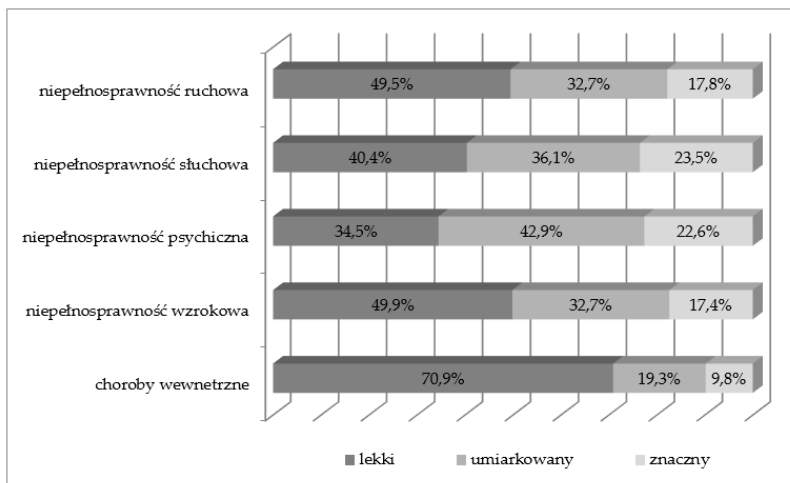
Badania realizowano w grupie starszych osób z niepełnosprawnością intelektualną, objętych opieką dzienną w czterech losowo wybranych warszawskich domach pomocy społecznej. Rozpoznanie obszarów strategii stymulowania pozytywnego nastawienia życiowego respondentów w ich opinii subiektywnej prowadzono w okresie od kwietnia 2014 do lutego 2015 roku. W łącznej liczbie we wszystkich placówkach przeprowadzono kwestionariusz ankiety wśród 127 osób (mieszkańcy domu, animatorzy), w tym 102 osoby to starsze z niepełnosprawnością. W 12 przypadkach wypełnione kwestionariusze nie nadawały się do dokonania analizy, ich niezadawalający poziom wypełnienia uniemożliwiał interpretację danych. W istocie wyniki badań ograniczono do grupy 90 starszych osób, z których 45 osób uczestniczyło w różnych formach aktywności twórczej, a kolejne 45 stanowiło grupę osób nieaktywnych twórczo. Do zestawu rodzajów aktywności zaliczono: w grupie działań organizowanych: robotki ręczne, warsztaty plastyczne, warsztaty teatralne, warsztaty muzyczne, słuchanie nagrań książek, warsztaty muzyki i światła, warsztaty kulinarne, prace dekoratorskie, prace krawieckie; w grupie aktywności samodzielnej: prace plastyczne, recytatorskie, literackie, muzyczne (słuchanie muzyki,

śpiew, gra na instrumentach perkusyjnych), dekoracja wnętrz, robótki ręczne (tkanie, wyszywanie, robótki na drutach), fryzjerstwo, prace ręczne: bibeloty z metalu, plastiku, koralu, biżuteria damska, opieka nad kwiatami ogrodowymi. W badaniach wzięło dodatkowo udział 25 animatorów aktywności artystycznej (wolontariusze, studenci, pracownicy socjalni). Ogólnie do badań, poza metodą sondażu diagnostycznego z użyciem techniki ankiety i wywiadu, wykorzystano Inwentarz Osobowości NEO-FFI autorstwa Paula T. Costa Jr. oraz Roberta R. McCrae, w opracowaniu polskim Piotra Szczepaniaka, Magdaleny Śliwińskiej, Jana Strelaua oraz Bogdana Zawadzkiego [Zawadzki B., Strelau J., Szczepaniak P., Śliwińska M., 1998].

W dokonanej analizie badań własnych uwagę skupiono na interpretacji faktów świadczących o częstotliwości udziału respondentów, form aktywności preferowanych przez nich, mających znaczenie w ujawnianiu się intensywności podejmowanej przez nich aktywności twórczej oraz bezpośredniej akceptacji odnoszonej przez nich w otoczeniu dla działań twórczych. Uwzględniono specyfikę warunków sprawowanej opieki dziennej, a także podstawowe czynniki osobowości jednostki, utwierdzających prawdopodobieństwo ujawnienia siężywienia życiowego oraz pozytywnego ogólnego nastawienia do życia. Wyniki surowe osiągnięte przez obie grupy respondentów przekształcono na wyniki znormalizowane steny, a następnie poddano odpowiednim operacjom statystycznym. Do określenia istotności różnic między grupami respondentów zastosowano Test t Studenta [Podgórski R., 2005].

W charakterystyce opisu podstawowych czynników osobowości wyróżniono pięć głównych wymiarów, do których zaliczono: stabilność – labilność emocjonalną; ekstrawersję – introwersję; otwartość – zamkniętość na doświadczenie; ugodowość – nieustępliwość; sumienność – chaotyczność. Dla przybliżenia poszerzonej charakterystyki populacji respondentów biorących udział w badaniach (poza zdiagnozowaną niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim występującą u wszystkich badanych mieszkańców) dokonano zestawienia uo-

gólnionego danych ze względu na towarzyszące schorzenia lub/i wady (rysunek 1).

Rys. 1. Struktura populacji respondentów ze względu na towarzyszące schorzenia
Źródło: badania własne

Uzyskane dane empiryczne zawarte w tabelach 3 i 4 charakteryzują wymiar związku czynników osobowości z przejawianą przez starsze osoby z niepełnosprawnością zakwalifikowaną jako twórcza aktywność, w tym także jej akceptacji przez otoczenie.

Tabela 3. Charakterystyka związku respondentów

Wymiar osobowości	Aktywni twórczo (n=45)		Nieaktywni twórczo (n=45)		Wyniki t Studenta	Poziom istotności
	M	SD	M	SD		
Sumiennosc	5,58	1,61	4,69	1,56	4,58025	0,000
Ugodowosc	3,93	1,36	3,83	1,51	0,420318	ni
Otwartosc	6,94	2,13	5,10	1,57	8,089986	0,000
Ekstrawersja	5,71	1,58	6,10	1,49	- 1,96713	ni
Neurotyzm	5,98	2,32	6,23	1,81	- 1,05042	ni

Źródło: badania własne

Oznaczenie ogólnych średnich statystycznych oraz mediany wyników osiągniętych przez starsze osoby pozwalają na stwierdzenie przeciętnego poziomu sumienności wśród całej badanej populacji respondentów. Warto podkreślić, że grupy badanych osób wykazały pod tym względem istotne różnice statystyczne (tabela 3). Ogólna średnia statystyczna starszych osób z niepełnosprawnością podejmujących aktywność twórczą pozostaje w zakresie wyników na poziomie przeciętnym (poziom sten 4-6) i wynosi 5,58, natomiast wśród starszych osób nieaktywnych twórczo przekracza 4,69.

Tabela 4. Charakterystyka związku ze względu na akceptację otoczenia

Wymiar osobowości	Osoby uzyskujące uznanie wyników działań		Osoby nieuzyskujące uznania wyników działań		Wyniki t Studenta	Poziom istotności
	M	SD	M	SD		
Sumiennność	6,12	1,62	5,24	1,48	3,086428	0,002
Ugodowość	3,89	1,10	3,90	1,50	0,118989	ni
Otwartość	7,24	2,01	6,63	2,10	1,234614	ni
Ekstrawersja	6,32	1,66	5,32	1,51	3,426389	0,0007
Neurotyzm	5,72	2,50	6,11	2,10	-0,945674	ni

źródło: badania własne

Warto zwrócić uwagę w tabeli 4 na zaistnienie zauważalnie wyższej stabilności emocjonalnej wśród grupy starszych osób z niepełnosprawnością aktywnych twórczo, którzy na polu własnej twórczości odnosili istotne dla siebie uznanie otoczenia. Ponadto między grupami respondentów nie odnotowano występowania istotnych różnic statystycznych, a uzyskane wyniki wskazują na ujawnianie się nieco zmniejszonego niepokoju, rozdrażnienia oraz niezadowolenia, jak też niższego poziomu chaotyczności reakcji emocjonalnych ze strony respondentów zajmujących się aktywnością twórczą. W rezultacie można przyjąć, że podejmowana aktywność twórcza może mieć związek z aktualnie reprezentowanym poziomem zdrowia psychicznego

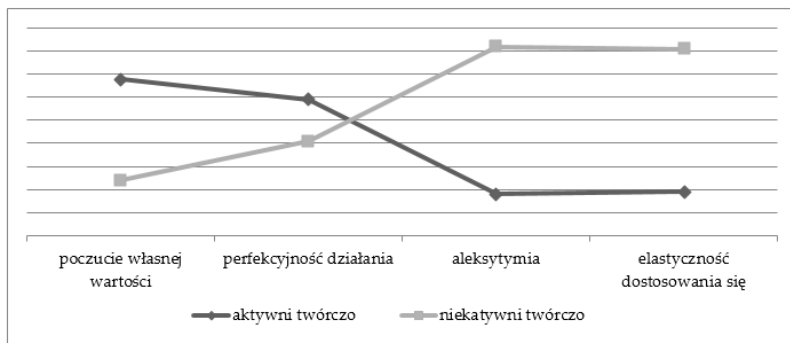
jako konsekwencji ułatwionego radzenia sobie ze stresem, zaburzeniami utraty kontroli nad własnym zachowaniem, stanem sfery emocjonalno-wolitionalnej oraz oczekiwanym ogólnie stabilniejszym poziomem funkcjonowania poznawczego starszej osoby.

Wyniki analizy pozwalają na stwierdzenie, iż sumiennność nie pozostaje bez związku z pozostałymi wymiarami osobowości, jako dominująco wyróżniającymi się zwłaszcza w powiązaniu z wymiarem ugodowości. Z jednej strony połączenie sumienności z niską ugodowością prowadzić może do zachowań spolegliwości i wyobcowania sytuacyjnego, z drugiej w biegunowo różnym wypadku połączenie sumienności z ugodowością może być przyczyną zachowań typu dystymicznego, prowadząc do ujawniania się lęku, złego nastroju, obawy oraz depresji. Stwierdzono, że pierwszym zauważalnym faktem empirycznym w zakresie wymiaru ugodowości odnotowano uplasowanie ogólnych średnich arytmetycznych w zakresie wyników niskich. Objęci badaniem respondenci w porównywalnych grupach, tj. aktywnych twórczo oraz nieprzejawiających działań twórczych, nie różnią się na poziomie istotnie statystycznym w omawianym zakresie. Weryfikacja analizowanych wyników pozwoliła także wskazać, iż w ogólnej populacji nie zaznaczają się różnice w wymiarze ugodowości pomiędzy grupami osób aktywnych twórczo uzyskujących uznanie otoczenia oraz grupą aktywistów nieposiadających akceptacji otoczenia z tytułu wyników działań własnych. Ogólny średni wynik wśród starszych osób uzyskujących uznanie otoczenia zawarł się w przedziale wyników wysokich sten i wyniósł 6,32, podczas gdy wynik osób aktywnych twórczo nieuzyskujących uznania wyników pracy własnej pozostał w przedziale wyników przeciętnych i w skali sten wyniósł 5,32 punkty. W grupie badanych dało się odnotować ujawnianie się osobników ekstrawertywnych, których działania skierowane były wyraźnie na otwartość pozostawiania w świecie zewnętrznym. Wśród tych przedstawiciele kontakt z innymi ludźmi oraz umiejętność przystosowania się do zmieniających okoliczności były z reguły ułatwione. Jak podkreślał C. Jung, ekstrawertyków cechuje przewaga pozytywnych emocji wobec świata, poważne zainteresowanie otoczeniem, energia, objawiająca

się w chęci do podejmowania pracy i zabawy oraz w szybkości i sprawności w działaniu [Hall C.S., Lindzey G., 2002]. Można w związku z tym pokusić się o stwierdzenie, iż właśnie oczekiwany entuzjazm, otwartość na kontakty z otoczeniem, poczucie optymizmu i skuteczne przeciwstawienie się bierności, wiara we własne umiejętności oraz akceptacja otoczenia takim, jakie jest, mogą być poważnym gwarantem na drodze pozyskiwania uznania własnej aktywności twórczej wśród innych, poprawy pozytywnego ogólnego nastawienia, a tym samym ożywienia życiowego. Wobec zgromadzonych danych należy przyjąć, iż dla grupy starszych osób z niepełnosprawnością aktywnych twórczo istnieje pewien charakterystyczny wzór – polegający na współwystępowaniu różnych sposobów funkcjonowania – włączania się w nurt wydarzeń, okoliczności, rozlicznego spłotu i związków, inicjatyw kulturalnych, czynnego i wartościowego w każdym wymiarze społecznym zaistnienia w sztuce.

Dalsza analiza uzyskanych danych na podstawie sondażu diagnostycznego z użyciem techniki ankiety skierowanej do respondentów oraz techniki wywiadu z animatorami aktywności twórczej pozwoliły ustalić ponadto, iż badani w swojej subiektywnej ocenie najczęściej wykorzystują emocjonalne sposoby wytłumaczenia specyfiki funkcjonowania twórczego [Pilch T., Bauman T., 2010]. Zdaniem respondentów, biorą swój początek zwykle od samoobwiniania się, rezygnacji oraz unikania-ucieczki, przy mniejszej skłonności do bagatelizowania trudności, a kończąc na wykazywaniu tendencji do stosowania rozwiązania problemowego, polegającego na poszukiwaniu optymalnego wyjścia z opresji, opanowania i mobilizacji, jak też podwyższonej częstotliwości stosowania sposobu wartościującego, wyrażającego się ugodowością, otwartością, optymizmem, nadzieją, docieklivością, starannością i sumiennością. W obu badanych grupach respondenci podczas samooceny własnych charakterystycznych czynników osobowości wskazali przede wszystkim na niskie poczucie własnej wartości, a w związku z tym nieprzychylną postawę do siebie samego, brak dostatecznej perfekcyjności w działaniu, zbyt ograniczony zasób wyrażania emocji przed bliskimi (aleksytymia) oraz występowa-

nie trudność w adekwatnym do oczekiwań względnie elastycznym dostosowaniu się do zmian w otoczeniu (rysunek 2).

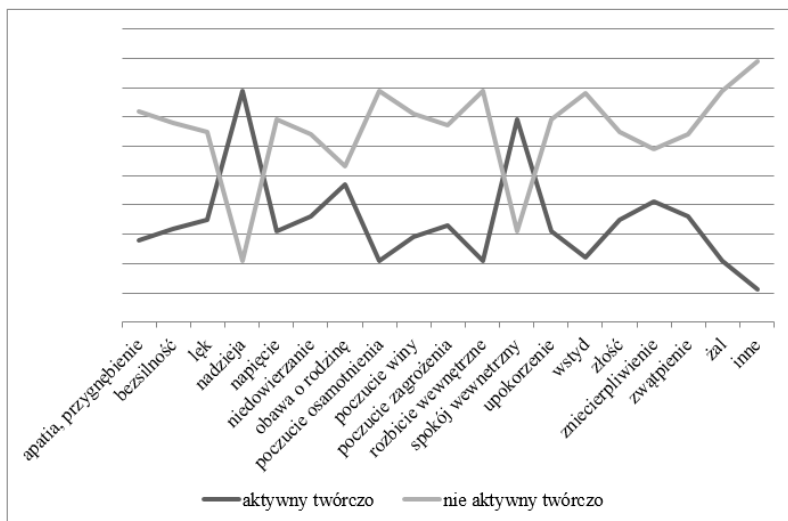
Rys. 2. Samoocena czynników osobowości respondentów

Źródło: badania własne

Rezultaty wyników podjętych badań pozwalają potwierdzić przypuszczenie z dużym prawdopodobieństwem, iż udział w aktywności twórczej starszych osób z niepełnosprawnością może mieć dodatni związek w kontekście stymulacji ich optymistycznego ogólnego nastawienia życiowego. Można przyjąć, że te starsze osoby wykazują różnice w stosunku od osób nieudzielających się twórczo pod względem samooceny czynników osobowości: wrażliwości, otwartości na innych, ugodowości, sumienności, predyspozycji utrzymywania dobrej kondycji życiowej, prawdopodobieństwa zmniejszonej ogólnej ilości sytuacji stresowych i uzależniających życiowo, prawdopodobieństwa częstszego znajdowania się w sytuacjach okazywanego uznania, szacunku i akceptacji dla działań twórczych; poziomu zaradności w pokonywaniu sytuacji trudnych i problemów życiowych, częstotliwości wyrażania własnych emocji wobec najbliższych i szerszego otoczenia. Badane osoby aktywne w konfliktach z otoczeniem zwykle chronią status osoby wolnej w działaniach twórczych.

W toku prowadzonej analizy wyników badań, uzyskanych na drodze sondażu diagnostycznego z użyciem techniki ankiety wśród animatorów aktywizacji twórczej uwzględniono także informacje po-

zwalające określić, które z emocji dominują u osób aktywnych twórczo w porównaniu z osobami nieaktywnymi. Na tej podstawie dokonano zestawienia pozwalającego wyodrębnić, jakiego rodzaju emocje wśród respondentów występują najczęściej na różnych etapach w ich biegu aktywności (rysunek 3).

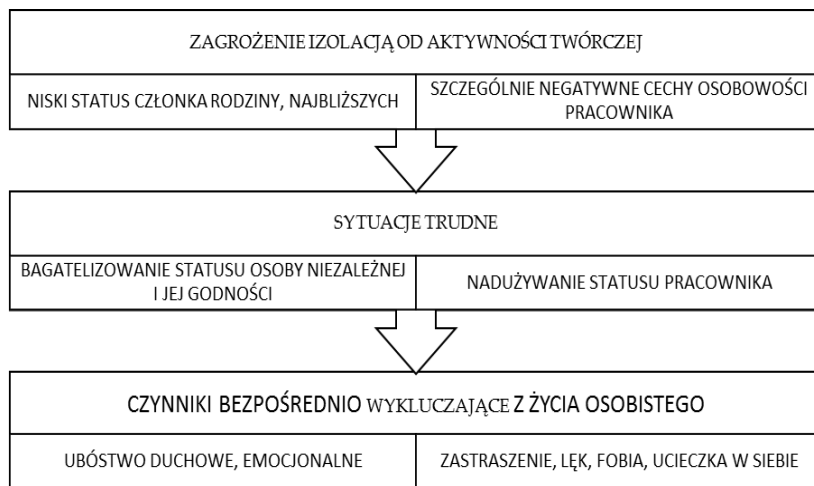
Rys. 3. Charakterystyka wykazywanych emocji w opinii animatorów (N=90)

Źródło: badania własne

Na podstawie dalszej analizy wyników kwestionariusza ankiety sondującej opinię respondentów (osób starszych i animatorów) w zakresie występowania czynników zewnętrznych, mających wpływ na ograniczenie swobody w indywidualnej aktywności twórczej, a tym samym poprawę ożywienia życiowego, udało się wykazać, iż w warunkach instytucjonalnych form sprawowania opieki i pomocy wobec osób starszych najczęściej sprawcami ograniczania aktywności artystycznej są najbliżsi opiekunowie (w tym rodzina), którzy zwykle nie przejawiają dyrektywnie pojedynczych form zachowań szkodzących, ale jednak je stosują i to zamiennie lub łącznie. Stwierdzono, że w stosunku do 32,6% notorycznie ograniczanych starszych osób z niepełno-

sprawnością najbliżsi opiekunowie oraz przedstawiciele rodziny stosowali zarówno aktywne formy fizyczne i psychiczne uniemożliwienia działań twórczych, jak też demonstrowali swoją postawą zaniedbywania brak akceptacji wyboru tego rodzaju działań. Wskazując na czynniki ryzyka izolowania poprzez stosowanie ograniczeń dostępu do aktywności twórczej przez otoczenie, respondenci podkreślali takie charakterystyczne czynniki, jak: ludzkie słabości, negatywne przyzwyczajenia, stereotypy, wypalenie zawodowe, nadużywanie statusu pracownika; brak dostatecznej wiedzy oraz dojrzałości w zakresie świadomości społecznej; lekceważenie istoty podmiotu życia w wolności i godności osobistej starszej osoby (rysunek 4).

Rys. 4. Czynniki ryzyka w działaniach twórczych w opinii respondentów

Źródło: opracowanie własne

Wyniki metody sondażu diagnostycznego z zastosowaniem kwestionariusza wywiadu skierowanego do animatorów działań artystycznych pozwoliły dodatkowo uzupełnić informacje charakteryzujące opis stanu grupy osób starszych z niepełnosprawnością w aktualnym czasie w porównaniu ze stanem sprzed okresu objęcia ich opieką instytucjonalną. Analiza uzyskanych wyników wykazała, iż w charak-

terystyce występowania emocji u osób nieaktywnych twórczo ujawniają się częściej emocje negatywne w porównaniu z osobami aktywnymi twórczo. Badani wskazali ponadto, iż u starszych osób zaangażowanych w działania twórcze można odnotować korzystną tendencję stopniowo rosnącego poziomu nadziei oraz spokoju wewnętrznego. Natomiast u osób biernych twórczo pojawia się większa częstotliwość występowania podwyższonego stopnia apatii, przygnębienia, bezsilności, napięcia, poczucia osamotnienia i rozbicia wewnętrznego. W grupie aktywnych twórczo osoby znacznie rzadziej ujawniają poczucie zagrożenia, choć towarzyszy im nadal obawa przed utratą właściwego poziomu komfortu życia ich rodziny. W opinii respondentów, w porównaniu z okresem sprzed stanu objęcia opieką instytucjonalną grupa aktywnych twórczo sygnalizuje intensywniej chęć życia, a większość negatywnych emocji ujawnianych wcześniej przybiera charakter zdecydowanie zminimalizowany. Jak podkreślają animatorzy aktywności twórczej, systematyczność oraz ciągłość udziału w różnych dostępnych formach działań twórczych podczas stymulacji pozytywnego nastawienia starszych osób sprzyjają budzeniu się poczucia akceptacji na zmianę otoczenia (instytucja opieki), zwiększonej mobilności w sytuacjach stresu spowodowanego zamieszkiwaniem z innymi obcymi osobami, oderwaniu się od wolności życia w mieszkaniu prywatnym oraz faktu zmniejszonej kontroli własnej rzeczywistości biegu życia. Osoby te sygnalizują tendencję łagodnego umniejszania się poziomu poczucia wstydu, winy, upokorzenia, zniecierpliwienia oraz ogólnego zwątpienia. W kategorii inne, uzależnienie swobody udziału określano głównie ze względu na częstotliwość występowania skutków niepełnosprawności towarzyszącej. Wśród zdecydowanej grupy animatorów utrzymało się przekonanie, że praktyka stymulowania pozytywnego nastawienia starszych osób, wzbogacana o specjalnie dobrane sytuacje życiowe, w warunkach opieki instytucjonalnej może osiągać niezwykle pozytywne efekty. Ich zdaniem uwypuklenie strategii zbliżenia działań umożliwiających starszym osobom osiągnięcie optymalnego poziomu funkcjonowania twórczego, a tym samym społeczno-kulturalnego jest

w pełni możliwe w warunkach przebywania w domu pomocy społecznej. Indywidualnie inspirowane działania jako forma przeżycia wielozmysłowego starszej osoby powinna stopniowo wspomagać proces uświadomienia sobie wyrazu własnej pozycji społecznej, wzmacniać zakres zdobywania zaufania do siebie i swoich możliwości, utwierdzać w potrzebie życia w estetyce, a także w sposób przyjemny, traktując aktywność jako dobrą zabawę, systematycznie rozwijać wyobraźnię oraz utwierdzać w pewności siebie w działaniach twórczych. Animatorzy aktywności twórczej sugerują, aby w koncepcji pracy z osobami starszymi jako ważne cele kontynuacji proponowanej stymulacji pozytywnego nastawienia, a tym samym ogólnego ożywienia życiowego, uwzględniano: tworzenie klimatu zaufania, ciepła i bezpieczeństwa; zmniejszanie dystansu psychicznego pomiędzy pracownikami socjalnymi (personelem) a osobami zainteresowanymi aktywnością twórczą; wprowadzanie indywidualnie niekonwencjonalnych oraz alternatywnych form dialogu inspiracji twórczej; wspieranie inicjatyw udzielania oraz uzyskiwania dodatkowych informacji wykazujących taką potrzebę uczestników na ich temat; sprzyjanie rozwijaniu się tendencji dochodzenia uczestników do własnych strategii aktywności twórczej, osobistego wyboru tematyki i stylu pracy, działań autorskich; podnoszenie sprawności zaburzonych funkcji lub/i ukierunkowane uaktywnianie możliwości kompensacji, wyrównywania, adaptowania; przyswajanie oczekiwanych społecznie wzorów zachowań akceptacji i prowadzenia dialogu sprzyjających optymalnemu rozwojowi aktywności twórczej w warunkach pomocy instytucjonalnej; inicjowanie rozwoju poczucia orientacji i samodzielnego poruszania się w przestrzeni kultury i sztuki uczestników; wdrażanie umiejętności przeżywania i doznawania pozytywnych stanów emocjonalnych; organizowanie sytuacji sprzyjających rozwojowi wyobraźni ruchowo-przestrzenno-czasowej oraz ekspresji twórczej w warunkach wynikłej izolacji od środowiska rodzinnego.

Podsumowanie

Wszelkie działania aktywizujące twórczo starsze osoby z niepełnosprawnością w warunkach sprawowania opieki całkowitej powinny odbywać się w świetle obowiązującego prawa, które właśnie aktualnie ukierunkowane jest na działania włączające we wszystkie obszary życia społecznego, w tym i kulturalnego. Pojawiające się w praktyce problemy dotyczą: obszarów wdrożenia i egzekwowania ważności oraz aktualności tego rodzaju działań wśród pracowników socjalnych na rzecz osób starszych i ich rodziny, a także chronicznego lekceważenia podejścia pomocowo-administracyjnego do form aktywności twórczej i wsparcia tychże osób w ich rozwoju talentów, dążeniach, pragnieniach, pasjach, zamiłowaniach.

Należałoby zaproponować zatem taki model koncepcji przeciwdziałania tendencji ograniczania udziału w działaniach twórczych, który mógłby łączyć następujące wymiary sprawowania opieki ciągłej: wymiar prawny i administracyjny, wymiar etyczno-moralny, wymiar relacji wewnątrz placówki i poza nią (wymiar legislacyjny – ujednolicenie pomocy i wsparcia; przejrzystość kompetencji oraz systemu wsparcia; wymiar praktyczny – wdrożeniowy: równouprawnienie w aktywizacji twórczej; podwyższanie kwalifikacji personelu dla działań aktywizujących twórczo, komunikacji alternatywnej, elementów geriatry dla kształtowania oczekiwanych postaw i odpowiedzialności wobec siebie i innych w działaniach stymulujących pozytywne nastawienie życiowe mieszkańców).

Uzyskanie wyniku analizy pozwoliły utwierdzić przekonanie, że starsze osoby z niepełnosprawnością aktywnie podejmujące działania twórcze wykazują optymistyczne usposobienie, odpowiednio wzrastający poziom poczucia własnej wartości i zaufania do siebie, łatwiej adaptują się do nowych warunków i okoliczności. Podkreślić należy, że sam fakt znajdowania się w okresie starzenia, wzmocniony nabytą niepełnosprawnością, stanowi z reguły podstawę częstszego ujawniania tendencji do spostrzegania wielu zjawisk i sytuacji jako stresujących. Dodatkowo sami obciążają się z tytułu uzależnienia od wymaganej

zewewnętrznej, stałej opieki otoczenia. Możliwość skorzystania ze stałej formy opieki instytucjonalnej, choć z pewnością pozwala na odczuwanie poczucia komfortu życia, stwarza różnorodne problemy o charakterze psychospołecznym, z którymi w warunkach życia wspólnego osoby starsze zmuszone są radzić sobie samodzielnie. Jako że okres pobytu takiej osoby w instytucji opieki stanowić może nowe źródło zaistnienia wielu cennych przemian w niej samej, jak też w jej życiu, niezbędnym warunkiem poprawy jakości funkcjonowania może okazać się specjalnie organizowana stymulacja przemiany ogólnego nastawienia życiowego poprzez zindywidualizowaną organizację aktywności twórczej. Uzasadniając taką ważną sposobność, warto wskazać na fakt, że zachowania starszej osoby są wyznaczone zwykle poprzez stan posiadanej wiedzy na temat własnych możliwości funkcjonowania oraz ograniczeń wywołanych stopniem niepełnosprawności, percepcję objawów oraz ocenę możliwych zagrożeń i utrudnień, układ posiadanych w związku z tą sytuacją więzi społecznych, zasoby osobiste, jak też wykorzystywane sposoby radzenia sobie w sytuacjach trudnych i gotowość do szukania pomocy.

Można zaproponować, aby wszelkie działania aktywizujące twórczo starsze osoby w warunkach pobytu w domu pomocy społecznej miały w efekcie charakter działań równoległych, skupionych na możliwie wszystkich obszarach funkcjonowania mieszkańców, przybierały tendencję stopniowanej dynamiki i były indywidualnie realizowane w zgodzie z aktualnym stopniem osobistego zainteresowania oraz możliwości psychofizycznych jednostki. Wyniki proponowanych działań nie muszą być obserwowalne od razu, a w pierwszej kolejności należy oczekiwać ujawniania się procesu zmiany ogólnego nastawienia personelu, pracowników socjalnych, animatorów związanego z dotychczasowym, stereotypowym podejściem do osoby starszej oraz faktu niepełnosprawności. Środowisko opiekunów osób starszych nie powinno dochodzić do przekonania, iż ponieważ są one nie w pełni sprawne, należy ograniczać ich status, a tym samym wachlarz ról społecznych i poziom aktywności. Przeciwnie, proponowane formy udziału w aktywności twórczej, bazując na uniwersalnych wytycznych, po-

winny spełniać zadanie wzmocnienia i wyposażenia mieszkańców w niezbędne informacje oraz nawyki samodzielnego poruszania się w obszarze kultury i sztuki, rozwoju własnej przestrzeni artystycznej. W kontekście warunków funkcjonowania instytucji opieki potwierdzono, że zarówno spostrzegane, jak i otrzymywane wsparcie skierowane na utrwalanie w aktywności twórczej pozytywnie wpływa na dobre ogólne nastawienie starszych osób z niepełnosprawnością, a tym samym zmianę ich ożywienia życiowego. Przekonanie o możliwości dostępności różnych źródeł dla podjęcia aktywności twórczej zmienia korzystnie poziom oczekiwanego nastawienia, któremu zwykle towarzyszy poczucie wyzwania oraz nasilenia się pozytywnych emocji w związku z rozwijającym poziomem samodzielności, niezależności i poczucia sprawstwa.

Bibliografia

- Bilikiewicz T., 1989, *Psychiatria kliniczna*, PZWL, Warszawa.
- Borowicz A., Jóźwiak A., Kostka J., 2010, *Fizjoterapia w geriatрии*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Dobrołowicz W., Karwowski M. (red.), 2002, *W stronę kreatywności*, Wydawnictwo APS, Warszawa.
- Dziemidok B., 1992, *Sztuka, wartości, emocje*, Fundacja dla Instytutu Kultury, Warszawa.
- Gąsienica-Szostak A., 2003, *Muzykoterapia w rehabilitacji i profilaktyce*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa.
- Florczykiewicz J., 2010, *Twórczość i sztuka w resocjalizacji*, Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku, Białystok.
- Frysztański K., Piątek K. (red.), 2002, *Wielowymiarowość pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akapit, Toruń.
- Góralski A., 2003, *Teoria twórczości, Eseje filozoficzne i pedagogiczne*, Wydawnictwo APS, Warszawa.
- Hall C.S., Lindzey G., 2002, *Teorie osobowości*, PWN, Warszawa.
- Kanios A., 2014, *Praca socjalna: zagadnienia teoretyczne i metodyczne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.

- Kantowicz E., 2013, *Pedagogika (w) pracy socjalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Kazaczuk L., 1995, *Terapia zajęciowa w domach pomocy społecznej*, Wydawnictwo Interart, Warszawa.
- Knapik M., Sacher W.A. (red.), 2004, *Sztuka w edukacji i terapii*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Konieczna E.J., 2007, *Arteterapia w teorii i praktyce*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Kowal A., 2004, *Oblicza psychiatrii*, Wydawnictwo Reptekst, Kraków.
- Marten Z., 2012, *Psychologiczne aspekty w rehabilitacji osób niepełnosprawnych*, Wydawnictwo „ARKA”, Cieszyn.
- Masłow A., 2001, *Motywacja i osobowość*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.
- Materska M., Tyszką T. (red.), 1992, *Psychologia i poznanie*, PWN, Warszawa.
- Nęcka E., 2005, *Psychologia twórczości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Pałuba M., 1997, *Razem w sztuce i życiu*, Wydawnictwo „Sic”, Warszawa.
- Pilch T., Bauman T., 2010, *Zasady badań pedagogicznych, Strategie ilościowe i jakościowe*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa.
- Piorunek M. (red.), 2014, *Pomoc – wsparcie – poradnictwo: od teorii do praktyki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Ploch L., 2014a *Konteksty aktywności artystycznej osób z niepełnosprawnością*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Ploch L., 2014b, *Wpływ postaw środowiska na twórczą obecność osób starszych z niepełnosprawnością*, Niepełnosprawność i Rehabilitacja nr 4, IRSS, Warszawa.
- Podgórski R., 2005, *Statystyka dla studiów licencjackich*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Popek S., 2004, *Twórczość w teorii i praktyce*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Potocka M., 2007, *Estetyka kontra sztuka, Kompromitacja założeń estetycznych w konfrontacji ze sztuką nowoczesną*, Fundacja Aletheia, Warszawa.

- Tarkowska E., 1994, *Życie codzienne w domach pomocy społecznej*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
- Trafiałek E., Kieszkowska A., Solecka-Zuber R. (red.), 2004, *Pomoc społeczna i praca socjalna wobec problemów współczesności*, Wydawnictwo PWSZ, Tarnobrzeg.
- Trzebińska E., 1998, *Dwa wizerunki własnej osoby, Studia nad sposobami rozumienia siebie*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa.
- Rottermund J., Nowotny J., 2014, *Terapia zajęciowa w rehabilitacji medycznej*, Wydawnictwo Medyczne alfa-medica press, Bielsko Biała.
- Sawicka K., 1999, *Socjoterapia*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Stasiakiewicz M., 1999, *Twórczość i interakcja*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Szmidt K.J., 2005, *Pedagogika twórczość, Idee, aplikacje, rady na twórczą drogę*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Szulc W., 2012, *Arteterapia, narodziny idei, ewolucja teorii, rozwój praktyki*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Szulc W., 1997, *Sztuka w służbie medycyny od antyku do postmodernizmu*, Wydawnictwo AM w Poznaniu, Poznań.
- Wojciechowska-Charlak B., 2002, *Środowiska opiekuńczo-wychowawcze*, Wydawnictwo Uczelniane Wszechnicy Świętokrzyskiej, Kielce.
- Zawadzki B., Strelau J., Szczepaniak P., Śliwińska M., 1998, *Inwentarz osobowości NEO-FFI Costy i McCrae*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.